

MA'RIFIY ROMANCHILIK TARAQQIYOTI HAQIDA MULOHAZALAR

Faxritdinova Dilfuza Sayfitdin qizi,
SamDU mustaqil tadqiqotchisi

O'zbek adabiyotshunosligi va romanchilik taraqqiyotiga katta hissa qo'shgan iste'dodli ijodkorlardan biri Naim Karimovdir. Yozuvchining turli janrdagi asarlari bilan bir qatorda ma'rifiy romanlari o'zbek adabiyotining yirik ijodkorlari hayoti va ijodini o'zida mujassamlashtirgani bilan alohida ajralib turadi.

Jamiyatdagi o'zgarishlar badiiy adabiyotga ham o'z ta'siri ko'rsatdi. Adabiyot turfa xil ohanglarda shakllandi va yuksalib bormoqda. Shu jihatdan mavzu turfa xil shakl va xarakterga ega bo'lgan o'zbek romanchiligi tarkibida ma'rifiy roman tushunchasi maydonga keldi. Bu mavzuning shakllanishi va taraqqiyotida Naim Karimovning roli beqiyosdir. Adabiyotshunoslik bilan bir qatorda badiiy ijod bilan doimiy shug'ullanib kelayotgan adib bir qator badiiy asarlarni maydonga keltirdi. Bularga "Hamid Olimjon", "Cho'lpon", "Maqsud Shayxzoda", "Mirtemir" kabi asarlarni keltirish mumkin.

Yozuvchining bu asarlari o'zbek adabiyotining yirik darg'alaridan bo'lgan ijodkorlarning hayoti, ijodi, o'z davrining shiddatli voqealari zahirida, ularning badiiy siymosini yaratganligini ko'ramiz. Bu obrazlarda mujassamlashgan yetuk iste'dod bilan bir qatorda, ularning o'z davri voqealari silsilasida badiylashtirish jarayonida ruhiy-ma'naviy dunyoqarashini va ijodning murakkab qirralarini badiiy talqin etgan.

Ma'lumki, o'z navbatida har bir jamiyat o'z muammosini yuzaga keltiradi, shunga muvofiq insoniyatning hayotga bo'lgan munosabati ham har bir davrda turfa xil o'zgarishlarga uchraydi. Yetmish yil davomida o'z tili va dinidan, milliy qadriyatlaridan uzoqlasha boshlagan bir vaqtda, mustaqillikning qo'lga kiritilishi hayot va jamiyatdagi o'zgarishlarga jiddiy munosabat bildirish tuyg'usini uyg'otdi. Hayotda, jamiyatda ro'y bergan o'zgarishlar badiiy adabiyotda o'z inikosini topadi. Shu jihatdan jamiyat va inson, inson va insonlar aro, tabiat va shaxs o'rtasidagi qarama-qarshiliklar teranroq badiiy adabiyotda tasvirlanmoqda. Bunda o'ziga xos poetik obrazlarni, inson botiniy olamidagi ziddiyatlarni haqqoniy ko'rsatib berish an'anasi ma'rifiy xarakterdagi asarlarda yanada teranroq o'z aksini topmoqda. Bu esa bunday xarakterdagi asarlarni o'rganish va tahlil etish muammosini yuzaga chiqarmoqda. Mavzu jihatdan turfa xillashayotgan bu janr taraqqiyotida ma'rifiy romanlarning ham bir necha turlarini vujudga keltirmoqda.

Naim Karimovning bu xarakterdagi romanlarida asosan ma'lum bir ijodkorning murakkab hayot tarsi va hayotiy ziddiyatlar, ijodiy jarayonning o'ziga xos qirralarini badiiy talqin etadi. "Cho'lpon" romanida adibning asr boshlaridagi ziddiyatlarga boy bo'lgan hayoti bilan uzviy bog'liq holda, o'z davrining buyuk so'z san'atkori ekanligiga alohida e'tibor qaratgan. Adibning badiiy asarlarining yaratilish tarixi bilan bog'liq holda ayanchli hayot tarzini, ijtimoiy hayotdagi qarama-qarshiliklarni badiiy talqin etadi.

Adabiyotshunos Sanjar Sodiq "Ijodning o'ttiz lahzasi" nomli adabiy-tanqidiy maqolalar to'plamida shunday yozadi: "Taniqli adabiyotshunos Naim Karimovning "Cho'lpon" nomli kitobi ma'rifiy roman rukni ostida bosilib chiqqan

bo‘lib, shoir hayoti va ijodi yuzasidan ilgari e‘lon qilingan asarlarning barchasidan o‘zining ko‘plab xususiyatlari bilan ajralib turadi. Kitobning birinchi navbatda ko‘zga tashlanadigan o‘ziga xos tomoni shundaki, unda Cho‘lpon hayoti va ijodi to‘g‘risida qariyb sakson yil davomida nashr etilgan deyarli hamma maqolalar-urisolalardagi dalillar, ma‘lumotlar, fikrlar, kuzatishlar, qarashlar hamda xotiralar umumlashtirilib, shoir bosib o‘tgan yo‘lning nihoyatda keng, mufassal manzarasi chizilgan” [1, 182-183-betlar].

Cho‘lpon to‘g‘risidagi haqiqatni tiklashda muallif dalilu xotiralar bilan bir qatorda adabiyotshunoslik tadqiqi uchun suv va havodek zarur hisoblanuvchi ilmiy tahlildan ham ma‘lum darajada foydalandi.

Maqsud Shayxzodaning ijtimoiy muhitdagi ziddiyatlarning qurboniga aylanish sabablarini yozuvchi Naim Karimov quyidagicha tasvirlaydi: „GPU xodimlarining aniqlashlaricha, Maqsud Shayxzoda 1927 yili Bokuga borib, u yerdan Istanbulda nashr etilgan „Eni Kavkaz“ jurnalini olib kelgan. U Ozarbayjonning mustamlakaga aylanib, Dog‘istonning esa ruslashib borayotganidan tashvishlanayotganini yashirmagan. Va nima uchundir Bo‘ynoqdagi harbiy qismning son-sanog‘i, ahvoli va milliy tarkibi bilan qiziqqan. Shuningdek, garnizontdagi Qozon tatarlari bilan yaqinlashishga harakat qilgan. Garcahnd u o‘zining siyosiy qarashlarini ochiq-oydin bayon etmagan bo‘lsa-da, u bilan birga Darbanddan Bo‘ynoqqa kelgan va bilim yurtida o‘qituvchilik qilayotgan Tavfiq Jalol Dog‘istonga mahalliy aholining ruslashib ketishiga yo‘l qo‘ymaslik uchun kelganligini aytgan.

Xullas, 1927 – yilning aprel oyida Qirmidagi “Milliy firqa“ partiyasining Veli Ibraimov boshchiligidagi bir guruh a‘zolari qo‘lga olingach, novbat ularning Bo‘ynoq shahridagi izdoshlariga keladi. O‘sha yilning iyun-iyul oylarida Etxem Fayzi va Mamet Fayzi bilan birga Shayxzoda ham aksil inqilobiy targ‘ibot olib borishda ayblanib, qamoqqa olinadi”.

Bu faktlarda hayot haqiqati mujassamlashgan bo‘lib, erk va ozodlik targ‘ibotchisi bo‘lgan Maqsud Shayxzodaning ham og‘ir qismlarni boshdan kechirishga majbur etadi. Uni xavfli shaxs sifatida „Siyosiy qurilish“ga yuborish to‘g‘risida hukum chiqariladi. Maqsud Shayxzoda bu hukumga qarshi bo‘lganligi uchun uni uch yillik surgunga yuborish haqidagi hukum to‘qqiz oylik qamoqdan so‘ng, Toshkentga surgun muddatini o‘tash uchun keladi. Shundan so‘ng bu o‘lka uning ikkinchi vataniga aylanganligini go‘zal talqinlarda yoritib bergan.

Adabiyotlar:

1. Санжар Содик. Ижоднинг Ўттиз лаҳзаси. Адабий – танқидий мақолалар. –Тошкент. «Шарқ», 2005. – 320.

2. Каримов Н. Мақсуд Шайхзода. Маърифий – биографик роман. – Тошкент, «Шарқ», 2010. - 336.